
KİTAP TANITIMI

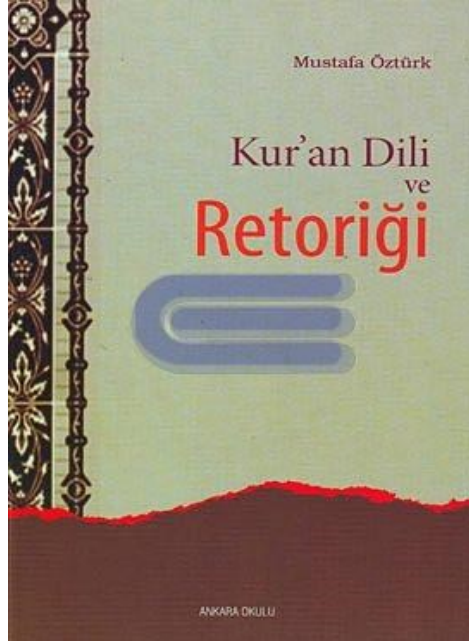

Mustafa Öztürk, *Kur'an Dili ve Retoriği*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2006.

Osman Bayraktutan*

İlahiyatçı yazar Mustafa Öztürk tarafından kaleme alınan bu eser gayet sade ve yalın bir dille yazılmış olup akıcı bir üsluba sahiptir. Lise seviyesinden itibaren rahatlıkla anlaşılacak bir metin yapısına sahiptir. Eseri Belagat ilmiyle âlâkadar olan herhangi biri de Kur'an metnini anlamak isteyen sade bir Müslüman da rahatlıkla okuyup anlayabilir. Yazar eserde Kur'an'a dair konulardan bahsetmesine karşın Müslüman olmayan ilim adamlarına da yer vererek bakış açısının zenginliğini gözler önüne sermiştir. Aynı zamanda görüşleri örneklemede birçok farklı isimden alıntılar yapması da buna bir örnektir.

Yazar Kur'an metninin dokusu üzerine objektif olarak okunması gereken bir eser kaleme almıştır. Kitabın bazı noktalarında dikkat çeken husus, yazarın tartıştığı konuda kendisiyle aynı görüşe sahip olmayan kimileri alaycı bir dille eleştirmiş olmasıdır.

---

* Yrd. Doç. Dr., Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Bu kitap Kur'an'ın dil ve metin yapısını yakından tanıma dolayısıyla ilahi mesajı sağlıklı bir şekilde anlama çabasının ürünüdür. Kur'an metninin dokusuna dayanılarak Kur'an'ın belağı yönü üzerine tartışmaların yer aldığı bu kitap bir giriş olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır ve altı tartışma konusunu içinde barındırmaktadır.

Yazar giriş bölümünde iki ana hat üzerinde durmuştur. Bunlardan birincisi Kur'an'ın söz yani kelâm olmasıyla ilgilidir. İkinci ana hat ise Kur'an ayetleri arasındaki irtibat meselesidir.

Yazar Kur'an'ı, Allah Teâla'nın bu dünyanın geçici sakinlerine iletmek istediği son mesajlarını içeren bir ilahi sözler bütünü olarak açıklamakta, orijinal ve otantik şekliyle tam bir "söz" olan Kur'an'ın gerçek mütekellimi Allah olduğunu belirtmektedir.

"Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etmeleri için yarattım. Ben onlardan bir rızık istemiyorum; beni doyurmalarını da istemiyorum."² Şimdi bir kez daha belirtmek gerekir ki, Kur'an bilinen anlam-da bir "Kitap" değil, gerçek mânâda bir kelâmdır. Çünkü Kur'an, sözel pasajlar hâlinde İslam davetinin başlangıcı ile aynı ânda na-zil olmaya başladı ve bu nüzul süreci yaklaşık yirmi üç yıl sürdü. Kur'an'ın çeşitli bölümleri, İslam davetinin çeşitli merhalelerindeki çeşitli ihtiyaçlara göre vahyedildi. Bu itibarla Kur'an'da, diğer ki-taplar gibi bir üslup bütünlüğü aranmamalıdır.³

Kur'an yirmi küsur yılda değişik sebepler ve değişik konular üzerine vahyedildi. Bu itibarla, onun ayet-leri arasında burada öngörülen tarzda bir irtibat söz konusu değildir. Dolayısıyla, Kur'an'ın ayetleri arasında irtibat kurma girişimi gereksiz bir iş olarak görmektedir.⁴

Birinci Bölümde Dil ve Metin Merkezli Tartışmalar ve Kur'an'da Tekrar Tartışmasından bahsetmekte, bu konunun, Kur'an'da bulunan çeşitli tekrarların ele alınması durumu olduğu yönünde açıklamalar yapmaktadır. Art niyetli ve İslam karşıtı kimseler tarafından ortaya atılmış olduğunu söylemektedir. Konunun ilk defa ne zaman tartışmaya açıldığını tam olarak tespit etmek pek mümkün gözükme-mektedir. Ancak, Hz. Hasan'ın (ö. 49/669), "Kur'an'da birtakım tekrarlar görüyorum." diyen bir kişinin itirazına 109. Kâfirûn sure-si bağlamında cevap verdiğiğine ilişkin kayıtlar" göz önüne alındığında, konunun İslam'ın oldukça erken sayılabilecek dönemlerin-de tartışmaya açılmış olduğunu söyle-

mek mümkündür. Esasen, pek çok İslam âliminin öteden beri Kur'an'da tekrar bulunmadığı fikrinde ısrar etmesi, geleneksel olarak tekrar üslubunun yazılı bir metinde pek makbul sayılmamasından kaynaklanan bir tutumun ifadesidir.² Bu noktada bir kez daha altını çizerek ifade etmek isteriz ki, farklı zaman ve mekânlarda, farklı hâdiseler üzerine nazil olmuş vahiy birimlerini iç bütünlüğe sahip (mütecanis) yazılı bir metin olduğu kabulüyle okumak, son derece yanlış bir okuma olduğunu belirtmektedir.³

Yazar tekrarı mana itibariyle ele alıp buradan yola çıkarak konuyu açıklama yoluna gitmiştir. Farklı dilcilerin tanımları bir arada verilmiştir. Tekrar, “dönmek, yinelemek” anlamındaki k-r-r kökünden türetilmiş bir kelime olup, Sibeveyh'e (ö. 180/796) göre kerrera fiilinin tef'âl kalıbında semai mastarıdır. Aynı fiilin kurallı mastarı (masdar-ı kıyâsı) ise tekrir'dir. Bazı dilciler tekrar ile tekrir arasında farklılık bulunduğunu söylemiş; ancak, çoğunluk her ikisinin de aynı anlam içeriğine sahip olduğunu savunmuştur.⁴ Curcânî (ö. 816/1413), tekrarı, “Bir şeyi sözü veya işi ikinci bir defa yinelemek” ibâretunani'l-ityânhişey'inmemitenba'deuhra diye tanımlamıştır.⁵ Kur'an'daki tekrar çeşitlerine de değinen yazar bu konuda İbn Reşîk'in düşüncelerine yer vermiştir.

İbn Reşîk, Arap dilindeki tekrar üslûbunu, lafız ve mânânın bir arada tekrarı, lafız ve mânânın birbirinden farklı olarak tekrarı ve sadece mânânın tekrarı olmak üzere üçe ayırmıştır. Hem lafız hem mânâ-da yapılan tekrarlar bazen aynı bazen de farklı anlam kastedilir. Aynı şey, sadece mânâda yapılan tekrar için de geçerlidir. Tekrarın sözde veya ibarede açıktan yapılmadığı da vakidir. Bu durumda tek-rar, mefhum itibarıyla lafız ve mânânın zımında mündemiçtir diye açıklamalar yapmıştır.

Bir sonraki kısımda yazar Kur'an'daki tekrarların faydalarını ele almıştır. Bakıldığı zaman altı adet fayda göze çarpmaktadır. Bunlar; tekid, uyarı, terdid daha önce iletilen bir mesajın-sözün uzamasından dolayı-unutulma riskini ortadan kaldırmak, muhatabı korkutmak, bir şeyin değerini yüceltmek.²

Yazar Kur'an'da Lahn Tartışmasından bahsetmekte ve Lahn olgusunu şöyle açıklamaktadır: Lahn kelimesi, sözlükte dil, lehçe, anlam, anlamak, kavramak (fitnat), nağme, makam, sözün söyleniş tarzı ve üslûbu, imalı konuş-mak (ta'tiz) ve sözde hata etmek gibi mânâlar içerir. Lahn, teknik bir terim olarak, sözde (kelam) ve söz diziminin kurgusunda (i'râb) hata yapmayı ifade eder.³

Kitapta yazar tarafından "Rivayet malzemesinden Kur'an ve Lahn" konusunda Hz. Aişe ve Hz. Osman başta olmak üzere sahabe, tabiîn ve daha sonraki dö-nemlerde yetişen birçok alime isnad edilen çeşitli rivayetler akta-rılmıştır. Bununla birlikte bu rivayetlerin kritiği yapıp, son dönem İslam âlimlerine ait eleştirilere de yer verilmiştir.

Söz konusu malzemenin İslam düşmanları tarafından Kur'an'ın mevsuki-yetine ve korunmuşluğuna hanel getirmek maksadıyla kullanıldığını belirten Zerkânî Hz. Osman'ın katiplere "Çok güzel, çok hoş yazmışsınız." dedikten sonra, "Mushaf'ta bazı hatalar var." şeklinde bir söz söy-lemesini apaçık bir çelişki olarak değerlendiren Zerkânî, hata ile malûl olan bir işin, "Çok güzel" olarak nitelenmesinin makul olma-dığını belirtir. Ona göre, Mushaf'ta hata olduğu iddiası, Hz. Os-man'ın Kur'an'ın istinsahı konusunda göstermiş olduğu titizlikle de bağdaşmamaktadır.4

Özetlemek gerekirse yazar çeşitli müfessirlerin görüşlerine kitapta yer vermiştir. Konuya dil bilimsel açıdan yaklaşırsak herhangi bir sorun kalmayacaktır demektedir. Kur'an'da birkaç ayette kâtiplerden kaynaklı imla hataları varsa dahi bu hatalar manayı bozacak raddede değildir diye açıklamalar yapmaktadır.

Yazar Kur'an'da Farklı Dillere Ait Kelime Bulunup Bulunmadığı Tartışması konusunda değinmekte ve aşağıdaki şekilde açıklamalar getirmektedir.

Kur'an'da Arapça dışında başka bir dile ait kelime bulunup bu-lunmadığı tartışması ilk bakışta faydasız, hatta anlamsız bir tartışma olarak görülebilir ve bu çerçevede, "Kur'an birçok ayette kendisini apaçık bir Arapça ile indirilmiş bir kitap olarak tanımla-masına karşın böyle bir tartışmanın malumu ilamdan öte ne değe-ri var?" şeklinde bir itiraz yöneltilebilir.

Yazar bu kısmı; tartışmanın tarihsel arka planını, müslim-gayri müslim ilim adamlarının tartışmayla ilgili genel mülâhazalarını, İmam Şafii'nin dogma-tik dil tanımlaması ve bu tanımlanın ardındaki muhtemel saiklerini ele alarak sonuçlandırma yoluna gitmiştir.

Şâfiî, er-Risâle adlı eserinde şunları söylemiştir: "Onlardan biri Kur'an'da Arapça ve Arapça olmayan kelimeler bulunduğunu ileri sürmüştür. Oysa Kur'an, Allah'ın kitabında Arapça dışında hiçbir yabancı kelimenin bulunmadığına işaret etmektedir." Arapça, ifade biçimleri ve sözcük haznesi yönünden dillerin

en zenginidir. Dolayısıyla biz, Peygamberin dışında bir insanın bu di-li tam anlamıyla kavramasının mümkün olmadığı kanaatindeyiz. Şayet birisi “Allah’ın kitabının tümüyle Arapça olduğuna ve onda yabancı kökenli hiçbir kelime bulunmadığına ilişkin bir delil var mıdır?” şeklinde soracak olursa, biz de bunun delili-nin Allah’ın kitabındaki“Biz her peygamberi kendi toplumu-nun diliyle gönderdik” 2 ayeti olduğunu söyleriz.³

Yazar İmam Şafii’nin muhtemel saiklerini üç ana başlıkta toplayıp yorumlamıştır. Bunlar; Ashab-ı Hadis-Mutezile Çatışması, İlk Helenistik Dalganın Sadmesine Karşı Koyma İradesi veya Hamiyet-i Diniye, Arap-Mevali Çatışması ve Şafii’nin Kureyşliliği. Ehl-i hadis fıkhnın müessisi olan Şafiinin, nefret ölçeğ-in-de muhalif addettiği Mutezile ile aynı safta yer almasını düşün-mek muhal olduğuna göre, onun gerek Kur'an'da yabancı kelime bulunmadığı tezinin, gerekse bu tezin zmnında mündemiç olan dillerin tevkifiliğine ilişkin görüşü besleyen temel saiklerden biri-nin ashâb-ı re'y ile ashâb-ı hadis, Mutezile ile Ehl-i Sünnet arasın-daki usûl farklılığı olduğunu söylemek mümkündür demektedir.⁴

İkinci Bölüme Retorik Merkezli Tartışmalar Kur'an'da Seci Tartışması ile başlamıştır. Sözlükte, “Düzgünlük, eşit düzeylilik, birbiriyle benzeşmek” gibi anlamlar içeren s-c-a kökünden türetilmiş olan seci kelimesi, de-venin aynı ses tonuyla inlemesini, bilhassa güvercinin aynı nağ-meleri tekrarlayarak ötmesini ifade eder. Teknik bir edebiyat (belagat) terimi olarak, evâhîr-i fıkâratta üzerine tevâtü vaki olan el/âz yahut nesirde iki fasılanın veya fasılaların son harflerinin ay-nı (mütevâtı) veya birbirine uygun (mütevâfık) olması biçiminde tanımlanan seci, belagatın ifadeyi güzelleştirme usûl ve kaideleri-ni içeren bedî bölümünde, sesin tekrar ve benzeşimine mebni bir lafzi sanat olarak incelenmiştir.

Kur'an, TâhâHuseyn'in deyişiyile, ne şiidir ne nesir; o sadece Kur'an'dır. Gerçekten de Kur'an, İslam öncesi Araplarca bili-nen herhangi bir edebiyat ürününe veya daha açık bir ifadeyle, ne “Şiir” ne de “Nesir” kategorisine dâhil edilmesi mümkün olan di-nî bir metindir.²

Nitekim, bu gerçek,

“ Biz ona şiid öğretme-dik ”³ ve

“O bir şairin sözü değildir.”⁴ mealindeki ayetlerde de açıkça ifade edilmiş-

tir.

Yazar bu bölümde Kur'an'da seci bulunup bulunmadığı sorusuna muhtelif ayet ve hadislerle cevap vermiştir. Aynı zamanda farklı ekollere mensup kişilerin bu konuda aynı görüşü benimsediklerini delilleriyle açıklamıştır. Aynı zamanda konuya dair teolojik zeminden de bahsetmiştir. Son kısımda ise seci-fasıla ayrımına değinmiştir.

Kur'an'da seci'nin varlığını savunan Hafâci ve Ziyâ'uddîn İbnu'l-Esir gibi belâgatçılar, aksi görüşü savunanların argümanlarını eleştir-mişlerdir. Söz konusu argümanlar, Bâkılânî'nin İ'câzu'l-Kur'an adlı eserindeki görüşler ekseninde Abdurra'ûf Mahlûf, Alî el-Cundî ve Nasr Hâmid Ebû Zeyd gibi bazı çağdaş araştırmacılar tara-fından da ciddi şekilde tenkide tâbi tutulmuştur.5

Kur'an'da secinin varlığını reddedenler, ayetlerin sonlarındaki ses uyumlarını 'fasıla' terimiyle karşılamışlardır. Bâkılânî ve onunla aynı görüşü paylaşan âlimlerin ısrarla seciden ayrı tutma-ya çalıştıkları "Fasıla" terimi çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Bir tanıma göre, "fasıla, ayetlerin son hecelerinde (makatı) bulunan ve mânânın tamamlandığını bildiren, birbirine benzer harflerdir" diye belirtmiştir.6

Kur'an'da Mecaz Tartışmasına da değinen yazar, İslam tefsir tarihindeki kadim tartışma konularından biri de mecaz olduğunu düşünmektedir. Bu tartışmadaki temel soru/sorun şudur: Kur'an'da me-caz var mı yok mu?

"Mecaz" (mecaz) kelimesi, sözlükte, geçip gitmek ve bir yola girip yürümek anlamındaki câze fiilinin ism-i mekân ve mimli mastar kipi olup, gelip geçilen yer veya gelip geçmek mânâsına gelir. Nitekim teknik anlamdaki mecazda da sözcükler bir mahalden/mânâdan başka bir mahalle mânâya geçmektedir.2

Eşari kelama Seyfuddîn el-Âmidî'nin (ö. 631/1233) Ehl-i Zahir ve Rafiziler şeklinde kategorize ettiği mecaz karşıtlarının en temel gerekçesi, mecazın yalanla eşdeğer olduğu düşüncesidir. Bu düşünceye göre Kur'an'da mecazın varlığı kabul edilecek olunursa, ka-çınılmaz olarak Allah'ı yalancı saymak gerekecektir. Oysa Allah'ı yalan-cılıkla nitelemek muhaldir.3

Suyûtî'nin, "Eğer Kur'an'da mecaz yok olursa, onun edebî gü-zelliğinin yarısı buharlaşır. Belâgatçılar, mecazın hakikatten daha belîğ olduğu hususunda hemfikirdirler. Eğer mecazın Kur'an'dan soyutlanması gerekseydi, o takdirde

ilahi kelamın hazf, te'kid vb. üslûp türlerinden de yoksun olması gerekirdi.”⁴

Öte yandan, İmam Ahmed b. Hanbel, er-Redd 'ala'l-cehmiyye adlı eserinde Kur'an'daki innâ ve nahnu (biz) gibi tabirlerin dilsel bir mecaz olduğunu belirtmiş ve Kâdî Ebû Ya'lâ, İbn Akıl ve Ebû'l-Hattâb gibi bazı Hanbeli alimler, bu söze istinaden, Kur'an'-da mecazın varlığını kabul etmişlerdir. 5 Sahabe ve tabiîn dönemlerinde de bu kelimenin terimsel anlamda kullanıldığına dair herhangi bir veriye sahip değildir.⁶ Tespit edebildiğimiz kadarıyla, Kur'an'da mecaz konusu muhte-melen ilk defa meşhur Arap dilcisi Sîbeveyh (ö, 180/794-?) tarafından ele alınıp incelenmiştir.⁷ Mecaz, dilsel açıdan inkâr edilmesi mümkün olmayan bir olgudur. Bu olgunun, İslam'ın ilk asırlarında bizzat “Mecaz” kelimesiyle ifa-de edilmemiş olması bu gerçeği değiştirmez. Nitekim, İslam alim-lerinin kahir ekseriyeti de gerek Arap dilinde, gerekse Kur'an'da mecazın varlığını kabul etmiştir.⁸ Öncelikle belagatta mecazın ne ifade ettiğini ele alan yazar, mecazı; istiare, kinaye, tariz gibi türleri bakımından da incelemiş, Usul-u fıkhıta mecaz konusuna da değinmiştir. Yazar bu konuda Arap dilcilerin görüşlerinden de alıntılar yapmıştır. Aynı zamanda mecaz karşıtlarının argümantasyonunu ve kritiğini de yapmıştır.

Yazar son olarak Kur'an'da İcaz Tartışmasına değinmiş, sözlükte, “Aciz bırakmak” anlamına gelen i'cüz kelimesi, azimli, kararlı, sabırlı olmak; işini sağlam yapmak gibi anlamlar içeren hazm kelimesinin zıt anlamlısı olan ve 'gücü yetmemek, yapamamak mânâsına gelen “Acz” kökünden türetilmiş olup, ıstılahta Kur'an'ın bir benzerinin otağa konulmasının imkansızlığını ifade ettiğini belirtmiştir.

“Onlar, “Bu Kur'an'ı Muhammed uydurdu” diyorlar, öyle mi? Gerçekte onlar iman etmeye yanaşmıyorlar. Eğer onlar bu id-dialarında dürüst iseler, Kur'an'a benzer bir söz getirsinler.²

Câbiri'nin tespitlerine göre, fetihler sona erip Arap-İslam devleti güç ve istikrar kazanınca, İslam'a ve Arap-İslam devlet idaresine karşı olan azınlıklar ile düalist inanç sahiplerini bünyesinde barındı-ran İslam toplumunda inanç ve kültür çatışmaları başladı ve bu du-rum Kur'an'ın İ'cazı meselesini gündeme getirdi.³

Mustafâ Sâdık er-Râfi'i'ye göre, halku'l-kur'ân (Kur'an'ın mahluk olu-şu), Allah'ın kadim kelamı hakkında ortaya atılan İlk heretik görüş-tür. Bu görüş, ilk

olarak Yahudi asıllı Lebîd b. Asam, onun ardından yeğeni Tâlût, daha sonra da aşırı Şii fırkalardan biri olan Beyâniye-nin kurucusu Beyân b. Sem'ân en-Nehdî (ö. 118/737) ve hicrî II. as-rın başlarında akaid konularında ortaya attığı selef inancına aykırı görüşleriyle dikkati çeken Ca'd b. Dirhem (ö. 124/742 [?]) tarafından savunulmuştur.⁴

Dikkat edilecek olursa, İ'caz konusunun tartışılmaya başlandığı hicrî III. asırda konuyla ilgili eser veren alimlerin ekseriyeti Mutezilidir. Kuşkusuz, bu bir tesadüf değildir; zira, Mutezile anılan dö-nemde, daha önce de ifade edildiği üzere, genelde İslam'ın temel öğretilerini, özeldense Kur'an'ı Ortadoğu'da pek çok taraftan bu-lunan gnostik karakterli muhtelif din mensuplarına ve bilhassa Maniheizmlere karşı savunma misyonunu yüklenmiştir.⁵

İslam alimleri, Kur'an'ın muciz olan miktarı konusunda anlaşma-mışlardır. Bazı Mutezililer Kur'an'ın bir bütün hâlinde muciz olduğunu savunmuştur. Buna karşılık, bazıları, İ'cazın tek tek ayetler-de değil, ayet grubunda olduğunu ileri sürmüştür. Bir başka grup ise, Bakara: 2/23. ayetin delaletiyle İ'cazın tek bir surede tahakkuk ettiğini savunmuştur. ⁶

Yazar burada İcaz nedir, ne şekilde ve ne zaman ortaya çıkmıştır, literatürde ne anlam ifade eder, ekseriyette bu konuyla kimler ilgilenmiştir, Kur'an'ın muciz kabul edilen miktarı, Sarfe Teorisi nedir gibi sorulara cevap aramıştır. Kimi zaman naslarla cevaplar vermiş kimi zaman ise bu konuda evvelden yazılmış olan eserlerden alıntılar yaparak cevap vermiştir. Bunun yanında dil ve üslup merkezli i'caz teorisi ve nazım teorisi de açıklanmıştır.